

MÉRY ERZSÉBET

Korkép és kórkép

Gondolatok Hajnóczy Péter *A parancs* című kisregénye kapcsán

1 „A párbeszéd helyzetébe kerülni...” (a szegedi Hajnóczy-konferencia alkalmából kiadott műsorfüzet) Szeged, 2008. 32. o.

2 Jánossy Lajos: *Az irodalom mint sors-esemény*. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 208. o.

Hajnóczy olvasása után az ember „hegeket visel örökre”¹ – írja a *Mozgó Világ* körinterjújában Tárnok Zoltán. Valóban, valami egészen különös érzés keríti hatalmába a Hajnóczy-szövegek megértésével próbálkozó olvasót. A meglehetősen nehezen értelmezhető írások újabb és újabb újraolvasásra készítetik a befogadót (még a gyakorlott olvasót is), miközben fáradhatatlanul keresi az olvasás során felmerült kérdéseire a választ.

Mikroelemzésem tárgyául *A parancs* című kisregényt, elbeszélést választottam, amely 1979-ben íródott, első ízben 1980-ban, a *Mozgó Világban* jelent meg, majd 1981-ben, Hajnóczy utolsó kötetében, a *Jézus menyasszonyában* kapott helyet, amelyet még a szerző rendezett sajtó alá. Hajnóczy korai halála után elsődlegesen nem a szövegeinek érdemi értelmezése kezdődött el, hanem valamiféle mítoszépítés, amelyhez deviáns életvitele és döbbenetes halála nagymértékben hozzájárult. Csakugyan, a Hajnóczy-szövegek jelentős része szinte „elviszi” az olvasót (sőt gyakran a kritikusokat is) az önéletrajzi értelmezés irányába. „Bármily módon közelítsünk is Hajnóczy Péter műveihez, bármiféle gondolati, poétikai, műfajproblematikai íveket, csomópontokat és fordulatokat különböztetünk meg, egy biztos és rendíthetetlen tartóoszlopot egyetlen interpretáció sem kerülhet meg. Ez maga az alkotói személyiség (persona). Ez a súlypont olyan nyomatékkal és önéletrajzi hitellel van jelen ezen írások majd mindegyikében, amelyre kevés példa akad a magyar irodalomban.”² Az életmű olvasása során bennem is számtalanszor felmerült a kérdés: Vajon tudhat az alkoholizmusról, a delírium tremens pokoli kínjairól ilyen érzékletesen írni olyan szerző, aki azt nem élte meg? Az Osiris Kiadónál 2007-ben megjelent gyűjteményes kötet időrendi sorrendbe állított írásaiból kristálytisztán kiolvasható a folyamat, az alkoholbeteg kórképe, amely nyílt témája az írásoknak. Hajnóczy prózája mégis az életrajzi olvasattól elvonatkoztatva lesz igazán rendkívüli. Alkoholista író volt, van (sőt lesz is) bármennyi, mégis ritkán jelenik meg mint téma írásaikban a „megélt alkoholizmus”. A *Jézus menyasszonyába* besorolt írások – *A parancs* is – viszont éppen abban különböznek az előzőktől, hogy Hajnóczy eltávolodik ettől az állandóan visszatérő témától, miközben szövegszerkesztési eljárásai is jelentős változást mutatnak. Mi készíteti őt a formabontásra? „(...)

szinte szétrobban a fejünk, amennyiben nem tudunk segíteni magunkon szélsőséges magatartási módokkal: agresszióval vagy meneküléssel.⁷³ Utolsó éveiben képtelen ebben a dimenzióban élni, képtelen elviselni a kort (és a kórt), a rendszert amelyben él, a világot, amely körülveszi. Az alkohol eszközzé válik számára a dimenzióváltásra, s mindez írásaiban is formaváltást igényel, az új tartalom szinte szétfeszíti, szétrobbantja az addig alkalmazott irodalmi formákat. „Hajnóczy a hetvenes évek magyar irodalmában fellépő új nemzedék, a 'Péterek' (Esterházy, Nádas, Lengyel, Hajnóczy) meghatározó tagja, ugyanakkor örökösen kívülálló 'ködlovagja' volt.”⁷⁴ A kortárs kritikusok még a legtehetségesebbként emlegették őt a „Péterek” sorában, aki lassacskán mégis lecsúszott a „besorolhatatlan” (érthetetlen és mellőzött) kategóriába. „A hetvenes évek végének, nyolcvanas évek elejének egyik legmeghatározóbb életműve Hajnóczy Péter nevéhez fűződik. (...) A halála utáni félszeg pusmogás rövid időszaka óta azonban az irodalomkritika érdemben alig vagy egyáltalán nem beszél róla, többnyire a névsorokból is kifelejtik. (...) A főcsoport irányát mások jelentették, illetve jelölték ki, s ebbe a képbe az a poétikai és metodológiai radikalizmus, amelyet a Hajnóczy-életmű demonstrált, nem fért bele, sőt az adott szempontból kifejezetten zavarónak tűnhetett.”⁷⁵ A posztmodern kánon nem sorolja be egyértelműen Hajnóczyt, a „kísérletezőt” látja benne, pedig hatása a posztmodernként besorolt szerzőkre nagyon is valószínű és nyilvánvaló.

„Utolsó alkotói korszakában a kollázs- és montázstechnika teljesen eluralkodott alkotói módszerén.”⁷⁶ „A *parancs* című kollázs valamennyi Hajnóczy-szöveg közül a legintenzívebben él az intertextuális szerkesztésmóddal.”⁷⁷ Az utóbbit oly mértékben alkalmazza, hogy a szöveg nyolcvan százaléka vendégszöveg: bibliai idézet, versrészlet, lexikális szócikk, levél, neonfelirat, versrészlet, a La Marseillaise francia szövege és magyar fordítása (Verseghy Ferencz), kotta, és slágerszöveg, himnusz, kalligramma, ima, parabola stb. Mindezeket egy szintén nehezen értelmezhető, de mégiscsak vezérfonalat nyújtó szöveg – kémsztori – köti össze, ami sekélyes cselekményével valamiféle szövegkohéziót teremt az intertextusok között is. Vendégszövegei szépirodalmi és nem szépirodalmi (pl. lexikon, utcai felirat stb.) citátumok, ugyanakkor a rendkívüli mennyiségű változatos szövegbetét mellett szinte megszámlálhatatlan mennyiségű „intertextuális nyomra” bukkanunk. „Az intertextualitás eljárása – legalábbis a hazai irodalomtörténet-írásban – egyértelműen a posztmodern jellegzetessége (...)”⁷⁸ – írja tanulmányában Kolozsi Orsolya. A posztmodern jellegzetessége az is, hogy a szövegek a történetiségtől a szövegszerűség irányába mozdulnak. Míg Hajnóczy korai szövegei magukon hordozzák a késő modernség stílusjegyeit, addig az utolsó írásokról már ez nem mondható el. A kollázs- és montázstechnika az avantgárd és főleg a neoavantgárd jellemzője. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Hajnóczy ezen szövegei erősen kísérletező jellegűek, lehetetlenné teszik a passzív olvasást, sokkoló hatásukkal

3 Hajnóczy Péter: *A parancs*. In: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 286. o.

4 Nagy Zsolt: *Az alkoholista gondolkodás és életvitel Hajnóczy Péter A halál kilovagolt Perzsiából című művében*. http://www.addiktologia.hu/article_pdf/35pdf

5 Szkárosi Endre: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)? In: Mi az, hogy avantgárd*. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2006. 153. o.

6 Diószegi Olga: M. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 97. o.

7 Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. (Tegnap és Ma sorozat) Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999. 134. o.

8 Kolozsi Orsolya: *Fasírtban az olvasóval? In: Hajnóczy-tanulmányok II*. Da Capo al fine. Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 115. o.

9 Hajnóczy Péter:
l. m., 299–300. o.

10 Uo. 307. o.

11 Uo. 276. o.

12 Uo. 289. o.

szinte rákényszerítenek az aktív szövegalkotásra, értelmezésre. Hogy ez mennyire tudatos alkotói szándék nála, arra éppen *A parancsban* kapjuk meg a választ: „Minden írás közül azt szeretem csupán, amit valaki a vérével írt meg. Írj vérrrel: és megtanulod, hogy a vér lélek. Nem könnyen lehet idegen vért megérteni. Én gyűlölöm az olvasó naplopókat. Aki ismeri az olvasót, az semmit sem tesz többé az olvasóért. Még egy évszázadnyi olvasó – és bűzleni fog maga a lélek. Hogy mindenkinek szabad olvasni, idővel nemcsak az írást, de a gondolkozást is megrontja. (...) Ki vérrrel és mondásokban ír, az nem azt akarja, hogy elolvassák, hanem, hogy könyv nélkül betanulják.”⁹

Ami most a formát illeti, a szöveg tipográfiája is rendhagyó. Különböző betűtípusok, -nagyságok váltakoznak, kövér és félkövér betűk, dőlt betűs szövegek, idézőjellel jelzett szólamok (a hírszerző százas szólama, a láthatatlan hangszóró recsegő férfihangja, képvers, kotta, fénykép (az erdő fohásza) stb.

Sok szó esik a HP-kutatók körében Hajnóczy referencia nélküli címadásáról. *A parancs* esetében nem ez a helyzet. A százasos (fő-kertész) egy parancsra vár ellenséges területen. Leéli az életét, de a parancs nem érkezik meg. „Telnek az évek. Egy év. Nincs parancs. Kettő, három, tíz év: nincs parancs. Harminc esztendő: nincs parancs. Megöregszem: nincs parancs.”¹⁰ De nem csak ez a parancs jelenik meg (azaz hogy mégsem jelenik meg) a szövegben: a tízparancsolatra is van utalás, majd az új Megváltó, akiről nehezen lehet eldönteni, hogy valóban egy láthatatlan hangszóróból áradó hang, vagy csupán a százasos belső monológja, s aki az említett tíz helyett meglehetősen obszcén négyet jelöl meg.¹¹ Talán nem túlzás azt állítani, hogy a szövegben nem is a parancson van a hangsúly, sokkal inkább a „várakozás” toposza kerül előtérbe. Ez Hajnóczy szinte minden szövegére jellemző. Szereplői kivétel nélkül *várnak* valamire: a fiú Krisztinára vagy Marira, a férfi Á.-ra, az alkoholra, az ivásra, a roham végére stb. *A parancs* szöveghálója elég sűrűn átszőtt keresztény szimbolikával. Maga a Biblia is kiemelt szerephez jut, sőt rengeteg olyan intertextuális nyom jelenik meg az olvasó tudatában, amelyre a magyarázat szerintem a Bibliában keresendő. Szinte pajzsként használja a Bibliát, ha rálőnek, a zakója zsebébe helyezett könyv menti majd meg, s a kisregény végén mint „golyóálló könyvet” lapozza gondolatban(?) a százasos.

És akkor feltűnik a „zsidó macska”, amivel ismét alig tud valamit kezdeni az olvasó. A fekete városban, ahol örökké sötét van, ahol a virágzáshoz sok fényt igénylő Viharvirág (*Dimorphotheca*) se tud ki nyílni, ahol a gyufa lángja is fekete volt, sőt a gyertya is fekete lánggal égett, csupán a zsidó macska szeme világít sárgán (sárga csillog?). Csakis ő lát. A zsidó vallás egyik legjellemzőbb vonása az eszkatologikus váradalom. *A parancs* meglehetősen statikus történetéből is egy elodázott élet halálvárása olvasható ki, amely egyben lehetőség a kilépésre az életterlen dimenzióból. „Vajon a halál egy kezdet, vagy maga a Vég?”¹² – hangzik el a kérdést *A parancsban*.

Azt hiszem, nem tudom megkerülni a Hajnóczy-recepció kapcsán oly gyakran emlegetett és idézett első mondatot: „Sötét volt, mint egy fasírtban.”¹³ Honnan jön egy ilyen furcsa hasonlat? Azt, hogy a sötétségnek, a sötét szónak kiemelt szerepe van a szövegben (és ebben a mondatban), már tudjuk, de én úgy gondolom, hogy az a bizonyos „fasírt” se a véletlen műve. Mert mi is tulajdonképpen a fasírt? A legkülönbözőbb minőségű húsdarabkák egyműsítése összedarálás útján. Mi, akik élünk a szocializmus éveiben, egész pontos párhuzamot tudunk vonni, sőt felismerjük a korképet (meg a sötétséget) abban a bizonyos „fasírtban”. A *győzelem*¹⁴ című vendégszövege is politikai parabola. A **vér** centrális motívumává válik a mesének: „A fagyaltot vérből készítette, a görény azelőtt mészáros volt a vadonban.”¹⁵ Pár oldallal odébb a Marsziliai ének magyar fordítása olvasható, amelyet a *vértanú* (és példakép) Hajnóczy József rendelkezésére fordított le Verseghy. A vér itt is szinte végigtocsog a szövegben: „vérszopó tirannusfajzat”, „véredbe mártja rút kezét”, „rontsunk, rontsunk e vérszomjúkra” (ez utóbbi refrénként háromszor megismételve). A nem szépirodalmi vendégszövegek jelentős része is elsősorban valamiféle korhangulat felidézését szolgálja. Ilyenek pl. a „MUNKÁSLEVELEZŐKI” vagy a „GŐZMOSODÁK PARANCSNOKSÁGA”, esetleg a „CIPŐTÁGÍTÁS – hazánk kiemelt ipara” neonfeliratok, a VERSENYTÁRGYALÁSI HIRDETMÉNY szövegei 17 000 méter koporsóbélés-sifon szállításához, valamint a lakótelepek, üzemek patkányirtási, egérintási és fégérgirtási munkálataira. De korhangulatot idéz egy korabeli sláger szövege és kottája is: „Az én szívem, ha rádió volna”. Hajnóczy előszeretettel alkalmaz táncdalszöveg-betéteket egyéb írásaiban is. Ezt a „fasírtbéli sötétséget” I.-ben (a város egyetlen konkrét megjelölése a szövegben, amely valószínűleg Magyarországon, de legalábbis magyarok lakta területen található, hisz ott áll a szabadságharc hősének állított szobor) mintha Amerika és a távoli világok volnának hivatottak ellensúlyozni. Nem szépirodalmi intertextusokból (botanikai lexikonból idézve) tárul elénk Dél-, Közép- és Észak-Amerika pompás növényvilága, cserjék, bokrok, pálmaliliomok, yukkák és kaktuszok tudományos ismertetése. De csodás virágok nyílnak Kína, India, Japán, Madagaszkár, Brazília és Etiópia tartományaiban is. A főkertész gondolataiban, vágyaiban jelennek meg. Egy olyan világról adnak képet, ahol nyílnak a virágok, tehát nincs örök sötétség. Virágai és cserjéi egészen egzotikusak: narancsvirág, citromvirág, cseresznyevirág, pálmaliliom, viharvirág stb. És itt jelenik meg a vaka-vers is, amelyben már szépirodalmi intertextusként jelenik meg a „virág” motívum. Az erdő fohásza is a természetet hozza szövegközelbe és beleillik ebbe a vonulatba. Meglátásom szerint hátrázottan felfedezhető a szövegkohézió az intertextusok között is, ami átgondolt szerkesztésre utal. Szintén a nyugat köszön be a szövegbe: két magánlevél-betét Strassbourgból.

A végtelenségig folytathatnám az elemzést, hisz a vendégszövegek szerteágazó értelmezési síkokat nyitnak meg az amúgy jelenték-

13 Uo. 272. o.

14 Uo. 279. o.

15 Uo. 279. o.

telen történeti szálon belül és kívül egyaránt. Ez az újszerű (a '70-es évek végén még az volt) és roppant érdekes szövegalkotási módszer, művészetfelfogás azt eredményezi, hogy bármennyiszer veszi kézbe az olvasó a szöveget, sose jut(hat) el a megnyugtatóan kimerítő értelmezéshez.

Felhasznált irodalom

„A párbeszéd helyzetébe kerülni...” (a szegedi Hajnóczy-konferencia alkalmából kiadott műsorfűzet) Szeged, 2008.

Diószegi Olga: M. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003.

Hajnóczy Péter: *A parancs*, In: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

Jánossy Lajos: *Az irodalom mint sorsesemény*. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003.

Kolozsi Orsolya: *Fasírtban az olvasóval?* In: *Hajnóczy-tanulmányok II. Da capo al fine*. Lectum Kiadó, Szeged, 2008.

Nagy Zsolt: *Az alkoholista gondolkodás és életvitel Hajnóczy Péter A halál kilovagolt Perzsiából című művében*. http://www.addiktologia.hu/article_pdf/35pdf

Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. (Tegnap és Ma sorozat) Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999.

Szkárosi Endre: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?* In: *Mi az, hogy avantgárd*. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2006.

27m, 2008, Interaktív hanginstalláció, Providence

Fotó: Viera Levit

